УДК 811.161.2

Захуцька О. В.,
доктор гуманітарних наук у галузі мовознавства,
асистент кафедри романо-германських мов і перекладу
Національного університету біоресурсів і природокористування України

ІМЕНА ГРЕЦЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ СЛОВНИКА-ДОВІДНИКА «ВЛАСНІ ІМЕНА ЛЮДЕЙ» Л. Г. СКРИПНИК, Н. П. ДЗЯТКІВСЬКОЇ)

Анотація. У статті досліджуються грецизми в складі українських власних імен, їх співвідношення з власними українськими та запозиченими з інших мов найменуваннями людей.

Ключові слова: антропонімія, власне ім'я, запозичення, грецизм, лексикографія.

Постановка проблеми. Ім'я дається кожній людині при народженні та супроводжує її протягом усього життя, а народна мудрість говорить, що саме ім'я значною мірою визначає людську долю. Тому й не дивно, що власні імена людей завжди цікавили дослідників – мовознавців, етнографів, культурологів, істориків тощо. Різноманітні вияви мовної й культурної, суспільної та господарської діяльності народу в різні історичні періоди його розвитку відображаються в системі найменувань.

Українська антропоніміка, яка займається дослідженням сукупності українських власних імен (антропонімії), включаючи особові імена, імена по батькові, прізвища, прізвиська, псевдоніми тощо, зародилася ще в XIX ст., особливого розвитку набула в 1960–90-х рр. XX ст. [2, с. 29–30]. За цей період побачили світ ґрунтовні монографічні дослідження: «Сучасні українські прізвища» Ю.К. Редька (1966) [6], «Антропонімія Закарпаття» П.П. Чучки (1970) [9], «З історії української антропонімії» М.Л. Худаша (1977) [8], «Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування» Р.Й. Керсти (1984) [3], «Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVII ст.» М.О. Демчук (1988) [1]. Дослідженню антропоніміки приділяли увагу також інші відомі вчені, серед яких І.Д. Сухомлин, І.М. Железняк, Л.Л. Гумецька, С.П. Бевзенко, В.В. Німчук, О.Б. Ткаченко, А.М. Залеський, О.Д. Неділько, Л.Т. Масенко та ін. Докладніше про історію української антропоніміки писали Л.Т. Масенко [5], Л.О. Лісова [3] й ін. Незважаючи на значний доробок учених у галузі антропонімії, чимало питань і надалі залишаються малодослідженими та вимагають детального вивчення. Одним із таких є **співвідношення імен власне українського походження й імен, запозичених з інших мов**.

Одними з джерел дослідження людських найменувань є лексикографічні зібрання, які документують власні імена на різних етапах розвитку суспільства. Першим словником українських імен уважається словник «Крестные имена людей», виданий у 1909 р. як додаток до четвертого тому «Словаря української мови» за редакцією Б.Д. Грінченка. У 1954 р. побачив світ «Українсько-російський і російсько-український словник власних імен людей» (укладачі Н.П. Дзятківська, С.П. Левченко, Л.Г. Скрипник) за редакцією І.М. Кириченка, який став основою для наступних чотирьох доповнених і уточнених видань (1961, 1967, 1972, 1976 рр.). У 1986 р. опубліковано працю Л.Г. Скрипник і Н.П. Дзятківської «Власні імена людей» за редакцією В.М. Русанівського, яка помітно відрізняється від п'ятого видання «Словника власних імен людей» (1976 р.) структурою і змістом. Це дає підстави вважати працю новим самостійним дослідженням, на матеріалі другого видання якого (виправленого й доповненого, 1996 р.) ґрунтується представлений аналіз.

Мета статті – дослідити співвідношення імен грецького походження в системі власних імен української мови та показати їх функціонування в живій мові на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно українські імена за походженням ділять так:

1) **давньоруські**, напр.: *В'ячеслав* від слов'янського *вяче* – «більше», і *слав* – «слава»; *Таміла* від слов'янського *томити* (давньоруського походження) – «мучити, терзати» тощо. До давньоруських імен зараховуються також окремі імена скандинавського походження, що побутували в Давній Русі, напр.: *Олег* від староскандинавського *Helgi* – «святий, священний»; *Ольга* від староскандинавського *Heilga* від *heila* – «свята» тощо;

2) **західнослов'янські** й **південнослов'янські**, напр.: *Станіслав* західнослов'янського походження від польського *Stanisław*: *stan(i)-*, *stanąć* – «стати», і *sław* – «слава»; *Ружена* південнослов'янського походження від назви квітки *ружа*, пор. чеське *Ruzena*, болгарське *Ружана*, *Ружена*;

3) **західноєвропейські**, напр.: *Артур* від кельтського *art(h)* – «ведмідь»; *Жанна* від французького *Jeanne* – «благодать, милість Божа»;

4) **нові імена**, які почали з'являтися після 1917 р., відображаючи революційну ідеологію, нові явища та реалії суспільного життя, напр.: *Воля*, *Свобода*, *Слава*, *Октябрина*, *Тракторина*, а також назви квітів, напр.: *Лілія*, *Піонія*;

5) **візантійські**, до яких належать такі:

– **латинські**, напр.: *Віталій* від латинського *vitalis* – «життєвий»; *Наталія* від латинського *natalis* – «рідний» тощо;

– **староєврейські**, напр.: *Михайло* від давньоєврейського *mi-kha-'el* – «хто як Бог (рівний Богові)»; *Тамара* від давньоєврейського *tamar* – «фінікова пальма; фігове дерево, смоківниця» тощо;

– **грецькі**, напр.: *Андрій* від грецького *andreios* – «мужній, хоробрий»; *Катерина* від грецького *katharios* – «чистий», *katharon* – «чистота» тощо.

Давньогрецькі імена як складова візантійських християнських імен запозичувалися разом із уведенням християнства на Русі в X ст. Вони мали свою слов'янську, так звану канонізовану (узаконену) церквою форму, зафіксовану в спеціальних книгах і давалися під час хрещення [7, с. 7]. Однак на україн-

ському мовному ґрунті канонізовані форми імен часто зазнавали подальшої адаптації до звукової і словотворчої систем рідної мови. У результаті виникали відмінні від канонічних народні варіанти християнських імен, напр.: *Федір* від *Теодор* (*Феодор*) з гр. *theos* – «Бог», і *doron* – «дар, дарунок» (буквально: *Божий дар*); *Панас* від *Атанасій* (*Афанасій*) з гр. *athanasia* – «безсмертя»; *Остап* від *Євстафія* з гр. *eustathes* – «міцний, здоровий, урівноважений» [5, с. 6]. Деякі українські імена є так званими «прихованими» грецизмами, тобто запозичені з грецької мови шляхом калькування, напр.: *Богдан* – калька з гр. імені *Theodotos* від *theodotos* – «даний богами»; *Надія* – переклад запозиченого зі старослов'янського *Надежда*, що з'явилось як калька з гр. імені *Elpis* від *elpis* – «надія»; *Любов* – запозичене зі старослов'янської мови, де з'явилось як калька з гр. імені *Charis* від *charis* – «любов».

У словнику-довіднику «Власні імена людей» Л.Г. Скрипник і Н.П. Дзятківської подано найпоширеніші нині в офіційному вжитку імена, незалежно від їхнього походження. Згідно з нашими власними, авторськими підрахунками, їхня кількість становить 783 одиниці, у тому числі 421 чоловіче ім'я та 362 жіночі імені (без урахування варіантів імен). Словник-довідник складається зі вступу, трьох основних розділів і додатків. Перших два розділи – «Найпоширеніші імена, їх походження та варіанти» й «Українсько-російський та російсько-український словник імен» – побудовані як словники, третій – «Правописний довідник» – є зведенням основних правил правопису [7, с. 20–32].

Представлене дослідження базується переважно на матеріалі першого розділу словника-довідника. У першій частині розділу в алфавітному порядку подано чоловічі імена, починаючи з повної офіційної форми, через кому – її нормативні рівноправні варіанти. Далі подається мова-джерело запозичення, значення слова чи словосполучення, що лягли в основу імені, після чого – цитати, ілюстрації з народних пісень і творів художньої літератури. Указано також варіанти імені, які можуть уживатися в документах, незважаючи на певні функціонально-стилістичні обмеження, напр.:

ДМИТРО; ДИМИТРІАН *гр.* Demetrios (присв. прикм. до Demeter) – стосовний до Деметри, належний їй; у грецькій міфології Деметра – богиня родючості та хліборобства. ДМИТРИК, ДМИТРОНЬКО, ДМИТРОЧКО, ДМИТРУСЬ, ДМИТРУНЬО, ДІМА; МИТЬКО, МИТЯ.

Його могутній і яскравий талант належить людям, і *Дмитро* Гнатюк щедро віддає весь вогонь свого полум'яного серця рідному народові (Ю. Станішевський);

– Допомагай, *Дмитруню*, – просить Ганя. – *Дмитро* складає стебельце до стебельця (С. Пушик) [7, с. 56].

Така сама побудова статті зберігається й при переліку жіночих імен, напр.:

ТАЇСІЯ, ТАЇСА *гр.**; можливо, від ta Isios – яка належить Ісіді – єгипетській богині. ТАЇСОНЬКА, ТАЇСОЧКА, ТАСЯ, ТАСЕНЬКА, ТАСЕЧКА, ТАЯ, ТАЄНЬКА, ТАЄЧКА; АСЯ.

Сніжок пролітає,

Дощик накрапає.

Іде *Тася* з дружечками, як та роза з квіточками (Народна пісня);

– Єдина потіха лишилася у мене в житті – се моя дівчинка *Тася* (М. Коцюбинський) [7, с. 183].

Загалом у Словнику-довіднику нараховано 323 імені грецького походження, що становить 41% усіх поданих українських імен (783 словникових статті – імені). Серед чоловічих найменувань записано 198 грецизмів, що становить 47% (із 421 імені), а серед жіночих – 125, що становить 35% (із 362 імен).

Грецизми переважають серед імен, які починаються на такі літери:

А: *Анатолій* гр. *anatole* – «схід»; *Арсен* гр. *arseb* – «мужій»; *Анастасія* гр. *anastasis* – «воскресіння»; *Ангеліна* гр. *angelos* – «вісник». Усього серед 90 імен на літеру А записано 48 грецизмів (близько 55%; 24 із 44 чоловічих і 24 із 46 жіночих);

Є: *Євген* гр. *eugenes* – «благородний, шляхетний»; Євтихій гр. *eutyches* – «щасливий»; *Євдокія* гр. *eudokia* – «благовоління; добра слава», *Єфросинія* гр. *euphrosyne* – «радість, веселощі». Усього серед 35 імен на літеру Є записано 29 грецизмів (83%; 18 із 20 чоловічих і 11 із 15 жіночих);

П: *Петро* гр. *petra* – «скеля; камінь»; *Платон* гр., можливо, від *platys* – «широкоплечий, плечистий; огрядний»; *Парасковія* гр. *paraskeui* – «п'ятниця». Усього серед 40 імен на літеру П записано 32 грецизми (80%; 23 із 26 чоловічих і 9 із 14 жіночих);

Ф: *Федот* гр. від *theodotos* – «даний богами»; *Филимон* гр. від *phileo* – «люблю»; *Фаїна* гр. *phaeine* – «осяйна». Усього серед 41 імені на літеру Ф записано 26 грецизмів (64%; 16 із 25 чоловічих і 10 із 16 жіночих).

Висновки. Підрахунки на підставі виключно словника, звісно, можуть викликати певні застереження, адже не завжди лексикографічне зіставлення відображає реальну картину вживання того чи іншого слова, того чи іншого імені. Дослідження Л.Г. Скрипник щодо частоти вживаності імен на підставі реєстрів свідчать, що найпоширенішими є такі чоловічі імена (підкресленням виділені грецизми): *Андрій*, *Віктор*, *Віталій*, *Володимир*, *Дмитро*, *Євген*, *Ігор*, *Олег*, *Олександр*, *Сергій*, *Юрій*; серед жіночих переважають *Ірина*, *Катерина*, *Людмила*, *Марина*, *Наталія*, *Оксана*, *Олена*, *Ольга*, *Світлана*, *Тетяна*, *Юлія* (лат. рим. родове ім'я *Julius*: від гр. *ioulos* – «кучерявий») [7, с. 11]. Отже, і серед 11 чоловічих, і серед 11 жіночих найпопулярніших імен по 5 грецизмів, що становить близько 45% – статистика, наближена до отриманої за підрахунками зі словника-довідника. Воно й недивно, що значна частина імен грецького походження дотепер широко вживається в українській мові, адже за довгі роки їх постійного функціонування вони стали для нас, українців, звичними, своїми.

Література:

1. Демчук М.О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVII ст. / М.О. Демчук. – К. : Наукова думка, 1988. – 170 с.
2. Железняк І.М. Антропонім / І.М. Железняк // Українська мова: Енциклопедія. – К. : Українська енциклопедія, 2004. – С. 29–30.
3. Керста Р.Й. Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування / Р.Й. Керста. – К. : Наукова думка, 1984. – 152 с.
4. Лісова Л.О. Теоретичні засади антропоніміки як галузі мовознавства / Л.О. Лісова // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки. Мовознавство». – 2013. – № 22 (271). – С. 74–80.
5. Масенко Л.Т. Українські імена і прізвища / Л.Т. Масенко. – К. : Т-во «Знання» УРСР, 1990. – 48 с.
6. Редько Ю.К. Сучасні українські прізвища / Ю.К. Редько. – К. : Наукова думка, 1966. – 216 с.
7. Скрипник Л.Г. Власні імена людей : [словник-довідник] / Л.Г. Скрипник, Н.П. Дзятківська. – 2-ге вид., випр. й доп. – К. : Наукова думка, 1996. – 335 с.
8. Худаш М.Л. З історії української антропонімії / М.Л. Худаш. – К. : Наукова думка, 1977. – 236 с.
9. Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття / П.П. Чучка. – Ужгород : Вид-во Ужгор. ун-ту, 1970. – 103 с.

Захуцкая О. В. Имена греческого происхождения в современном украинском языке (на материале словаря-справочника «Собственные имена людей» Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятковской)

Аннотация. В статье исследуются греческие заимствования в составе украинских собственных имен, их соотношение с собственными украинскими и заимствованными из других языков наименованиями людей.

Ключевые слова: антропонимия, собственное имя, заимствование, грецизм, лексикография.

Zakhutska O. Names of Greek Origin in the Modern Ukrainian Language (Based on the Material of Vocabulary "People's Proper Names" by L. Skrypnyk, N. Dziatkivska)

Summary. The article deals with Greek borrowings in the system of Ukrainian proper names, their correlation with native Ukrainian proper names and names borrowed from other languages.

Key words: anthroponymy, proper name, borrowing, Greek borrowing, lexicography.